

Рецензія

доктора психологічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України Соколової Ганни Борисівни на дисертацію Абдуллаєвої Вікторії Василівни «Практика надання психологічної допомоги в адаптації вимушено переміщеним особам з України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Актуальність теми дисертації. Актуальність дослідження зумовлена масштабністю та тривалістю вимушеного переміщення громадян України, що спричиняє значні психологічні ризики та потребує науково обґрунтованих підходів до підтримки цієї категорії населення. Зростання рівня стресу, емоційного виснаження, дезадаптації та кризових переживань у внутрішньо переміщених осіб підкреслює потребу у розробленні ефективних методів психологічної допомоги. Наявні практики роботи з такими групами населення часто є фрагментарними та недостатньо адаптованими до умов воєнного часу, що потребує їх комплексного переосмислення та вдосконалення. Вивчення специфіки психологічної підтримки вимушено переміщених осіб відкриває можливість підвищення ефективності інтервенцій та відновлення їхнього психічного благополуччя.

Тема є важливою для формування сучасної моделі соціально-психологічної реабілітації в Україні, яка відповідає міжнародним стандартам психологічної підтримки. Наукове обґрунтування особливостей адаптаційних процесів цієї групи сприяє розширенню теоретичних уявлень у сфері психології.

Дисертаційне дослідження має значний соціальний і практичний потенціал, оскільки результати можуть бути використані у діяльності психологів, соціальних служб та організацій, що працюють із внутрішньо переміщеними особами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри

загальної та диференціальної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», затверджена на засіданні вченої ради закладу.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень.

Наукові положення дисертаційного дослідження відзначаються високим рівнем обґрунтованості та достовірності, оскільки спираються на сучасні теоретико-методологічні підходи та результати актуальних емпіричних досліджень.

Авторка застосувала комплексний науковий інструментарій, що забезпечує глибину аналізу та репрезентативність отриманих даних. Вибір методів та процедур дослідження є логічно узгодженим із метою та завданнями роботи, що підсилює валідність висновків. Отримані результати підтверджені статистичною обробкою, що засвідчує їхню надійність та дозволяє робити узагальнення щодо специфіки адаптації вимушено переміщених осіб. Висновки дисертації мають чіткий науковий характер, логічно випливають із представлених даних та можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень і практичного впровадження.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації вперше представлено чотирирівневу інтегративну модель адаптації у контексті воєнної міграції (біофізіологічний, психологічний, соціальний та культурологічний рівні), яка систематизує форми прояву адаптації з урахуванням актуальних психотравмівних чинників, пов'язаних із воєнним станом та вимушеним переміщенням. Вперше систематизовано ключові психологічні труднощі українських біженців на основі емоційних, когнітивних та соціальних ознак, що дозволяє комплексно оцінити специфіку їхнього психічного стану. Авторкою вперше виявлено п'ять латентних факторів адаптації та психологічного стану вимушено переміщених українців: емоційну адаптивність, життєву свідомість та цілеспрямованість, гнучкість у невизначеності, соціальну впевненість та автономність поведінки. Також уперше описано психологічні профілі вимушено переміщених осіб із низьким та високим рівнем адаптації, які охоплюють характеристики соціально-

психологічної та нервово-психічної адаптації, індивідуально-психологічних факторів, толерантності до невизначеності, психологічного добробуту, тривоги та соціальної довіри.

Уперше розроблено інтегровану модель психосоціальної допомоги та подальшого супроводу, орієнтовану на потреби вимушено переміщених українців, із докладними рекомендаціями щодо її адаптації для вразливих груп, зокрема літніх осіб, осіб з інвалідністю та батьків із дітьми.

Уточнено та конкретизовано психологічні запити вимушено переміщених осіб з України. Розширено й поглиблено наукові уявлення щодо інтеграції сучасних психотерапевтичних підходів у роботі з переселенцями та мігрантами.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що виявлені латентні фактори адаптації вимушено переміщених осіб можуть бути використані для удосконалення системи психодіагностики та розроблення інструментів раннього виявлення груп ризику. Описані психологічні профілі переселенців із низьким та високим рівнем адаптації створюють емпіричне підґрунтя для формування цільових програм психологічної підтримки, орієнтованих на індивідуальні потреби різних категорій постраждалого населення. Матеріали теоретичної та практичної частин роботи можуть бути інтегровані в освітній процес підготовки майбутніх психологів, зокрема під час викладання дисциплін «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Клінічна психологія», «Диференціальна психологія», «Психологія екстремальних та кризових ситуацій», «Психологія кризових станів і травм», «Психологія консультування», «Етнічна психологія» та інших суміжних курсів. Розроблені рекомендації щодо впровадження програми психологічної допомоги враховують різні формати її реалізації (онлайн та офлайн), а також специфічні потреби вразливих груп, включно з літніми особами, людьми з інвалідністю, особами з ПТСР та сім'ями з дітьми. Запропонована модель може бути успішно застосована психологами, соціальними та медичними працівниками, а також волонтерами, які здійснюють підтримку внутрішньо переміщених осіб і мігрантів у різних умовах.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Перший розділ дисертаційного дослідження «Теоретико-методологічні основи вивчення практики надання психологічної допомоги вимушено переміщеним особам» вирізняється високим рівнем теоретико-методологічної опрацьованості та демонструє глибоке розуміння проблематики психологічної допомоги вимушено переміщеним особам. Авторка чітко окреслює сутність адаптації, подаючи її як багаторівневий процес, що охоплює біофізіологічний, психологічний, соціальний та культурний виміри, що забезпечує цілісність та наукову повноту викладення. Зміст розділу ґрунтовно розкриває роль психологічної допомоги в умовах воєнної міграції, наголошуючи на її значенні для стабілізації емоційного стану, відновлення ресурсів та подолання кризових переживань біженців. Важливим є детальний аналіз психологічних та соціальних труднощів, з якими зіштовхуються українські переселенці, що свідчить про комплексний підхід авторки до вивчення проблеми. Особливої уваги заслуговує узагальнення запитів вимушено переміщених осіб, де демонструється глибокий зв'язок між травматичним досвідом війни та потребою у різних видах психологічної підтримки. Представлена характеристика методів психологічної допомоги є різноманітною, структурованою та науково обґрунтованою, що підтверджує системність авторського підходу. Завершує розділ комплексний опис психосоціальної моделі підтримки біженців, який логічно підсумовує теоретичний аналіз і створює міцну основу для подальшого емпіричного дослідження.

Другий розділ дисертації відзначається ґрунтовною емпіричною опрацьованістю та високим рівнем наукової достовірності, що свідчить про продуману методичну організацію дослідження.

Авторка системно визначила та обґрунтувала комплекс з 64 індивідуально-особистісних параметрів, що забезпечують всебічне розкриття адаптаційних особливостей вимушено переміщених українців, демонструючи широту охоплення ключових психологічних показників. Представлені результати кореляційного аналізу є логічними, переконливими та узгодженими з сучасними науковими уявленнями про вплив тривоги, психологічного

благополуччя, індивідуальних рис та толерантності до невизначеності на адаптаційні процеси. Факторний аналіз виконано на високому методичному рівні, що дозволило виокремити п'ять інтегративних факторів, які узагальнюють структуру адаптивності та підкреслюють складність і багатовимірність реагування особистості у стресових і кризових умовах.

Значним внеском у дослідження є опис психологічних профілів вимушено переміщених осіб з високим та низьким рівнем адаптації — ці результати не лише поглиблюють наукові знання про внутрішні механізми адаптації, але й створюють основу для подальшої розробки прикладних програм психологічної підтримки.

Узагальнення отриманих даних у другому розділі є послідовним, логічним і підтверджує внутрішню завершеність емпіричної частини дослідження.

Третій розділ дисертації демонструє високий рівень наукової завершеності та практичної значущості, оскільки презентує цілісну й концептуально обґрунтовану модель психологічної допомоги в адаптації вимушено переміщених українців. Виклад матеріалу засвідчує глибоке опрацювання сучасних підходів до психосоціальної підтримки, що базуються на доказових методах і враховують реальні потреби цільової групи. Авторка здійснила комплексний аналіз зарубіжних та вітчизняних практик інтервенції, інтегрувавши найбільш ефективні елементи когнітивно-поведінкової, майндфулнес, наративної, тілесно-орієнтованої, позитивної та інтерперсональної парадигм, що підвищує універсальність та валідність розробленої програми.

Запропонована програма психологічної допомоги відзначається продуманою структурою та функціональною завершеністю: чітко визначені цілі, логіка побудови занять, методи й техніки дозволяють формувати ключові навички саморегуляції, емоційної стабілізації, когнітивної рефлексії та соціальної інтеграції. Наявність діагностичного етапу та послідовність інтервенційних модулів забезпечують можливість оцінювання результативності та простеження динаміки психологічного стану учасників.

Важливою перевагою є ретельне опрацювання механізмів адаптації програми до потреб різних груп переміщених осіб. Представлені авторкою модифікації для літніх людей, осіб з інвалідністю, батьків із дітьми та осіб із вираженими симптомами ПТСР демонструють високу чутливість до вікових, соціальних і психофізичних особливостей. Окрема увага приділена реалізації програми в офлайн та онлайн форматах, що значно розширює її доступність та дозволяє охопити ширше коло учасників.

Зміст третього розділу також вирізняється чітким баченням довготривалого ефекту психологічної допомоги. Описані авторкою механізми постінтервенційного супроводу – контрольні зустрічі, групи самодопомоги, волонтерська активність, моніторинг та бустер-сесії – підкреслюють системність підходу та орієнтацію на сталість змін, а не короткочасне зниження дистресу. Створення спільноти випускників програми та сприяння формуванню соціального капіталу вимушено переміщених осіб суттєво підсилюють соціальну інклюзію та відновлення ресурсності.

Узагальнюючи, третій розділ вирізняється високим рівнем науково-практичного опрацювання, логічною структурою та концептуальною цілісністю. Він переконливо демонструє здатність авторки інтегрувати теоретичні положення, емпіричні результати та практичні розробки в завершену модель психологічної інтервенції, що має значний потенціал для подальшого впровадження у діяльність фахівців, які працюють з вимушено переміщеними особами.

Висновки до дисертації є логічними, послідовними та повністю відповідають цілям і завданням дослідження. Вони демонструють глибоке розуміння теоретичних та практичних аспектів адаптації вимушено переміщених осіб і охоплюють усі ключові рівні адаптації – біофізіологічний, психологічний, соціальний та культурологічний. Висновки відображають основні психоемоційні труднощі, з якими стикаються переселенці, та фактори, що впливають на їхню адаптаційну спроможність, а також психологічні профілі осіб з різним рівнем адаптації. Авторка обґрунтовано показала зв'язок між індивідуально-особистісними характеристиками, психологічним станом і

адаптаційними можливостями, що підтверджується результатами емпіричного дослідження. Значну увагу приділено практичній складовій, зокрема розробці програми психологічної допомоги та опису її структури, методів, технік і можливостей адаптації для різних груп переміщених осіб. Висновки відзначаються цілісністю, науковою обґрунтованістю та практичною значущістю, що свідчить про високий рівень дослідження та готовність до впровадження результатів у практику психологічної допомоги.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Основні результати дослідження представлені в 12 публікаціях, серед яких 6 статей у фахових наукових виданнях та 6 статей у збірниках тез доповідей та матеріалів конференцій.

Дискусійні положення та зауваги до змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи дисертацію Абдуллаєвої Вікторії Василівни, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. У теоретичному розділі бажано ширше висвітлити міжкультурний аспект адаптації. Значна частина ВПО перебуває у контексті мультикультурних середовищ, тому розширення огляду підходів щодо інтеграційних стресорів, могло б розширити сферу застосування результатів дослідження.

2. Модель психологічної допомоги, розроблена авторкою, вирізняється системністю, однак доцільно доповнити її окремим компонентом роботи з сімейними та соціальними ресурсами особистості, що значно впливають на довготривалу адаптацію.

3. Варто розглянути можливість створення стандартизованого протоколу впровадження програми, що включав би покрокові рекомендації для фахівців різних рівнів підготовки. Це дозволить розширити практичне застосування моделі в державних і волонтерських структурах.

Висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка є завершеним, самостійним науковим дослідженням і містить нові, обґрунтовані наукові результати.

Загальний висновок. Рецензована дисертаційна робота Абдуллаєвої Вікторії Василівни «Практика надання психологічної допомоги в адаптації

вимушено переміщеним особам з України», є завершеним, самостійним дослідженням, що за своєю актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її автор заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

Директор навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту та спеціальної освіти
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»,
доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Ганна СОКОЛОВА

